

Over de oorsprong van allerlei woorden.

Hondsdolheid

Dit jaar kwamen er bij alarmcentrale Eurocross verontrustend veel meldingen binnen van Nederlandse toeristen die in het buitenland getroffen waren door hondsdolheid. Maar ook in de Lage Landen is hondsdolheid een inheemse ziekte, die het gevolg is van een infectie met een virus dat meestal wordt overgedragen via een beet van een besmet roofdier of huisdier. Vanwege de opvallende symptomen en de dodelijke afloop als er geen behandeling plaatsvindt, is er altijd al veel gepraat en geschreven over “razende” of “verwoede” honden, zoals de besmette dieren werden genoemd. En P.C. Hooft schreef aan het begin van de zeventiende eeuw over “het schuym van eenen dullen hondt”. *Dul* of *dol* is een oud woord voor ‘dwaas, krankzinnig’; het is verwant met *dwalen* en betekende dus eigenlijk ‘dwalend’, of zoals we nu zouden zeggen: ‘van het padje’. In het Engelse *dull* is die betekenis verschoven naar ‘saai’.

RABIES

De aanduidingen *razernij* en *verwoedheid* voor ‘hondsdolheid’ kwamen in de zestiende eeuw op. Waarom dat zo was, wordt verklaard in een boek uit 1738; daarin wordt over “de hond’s raasernye” gemeld: “Zo genaamt: om dat die ziekte, in de honden met rasernye is verzelt” (= met razernij vergezeld gaat).

De Vlaamse arts Jan Baptiste van Helmont (die trouwens ook de bedenker was van het internationaal verbreide woord *gas*) beschreef de hondsdolheid uitgebreid in zijn in 1648 postuum uitgegeven Latijnstalige werk *Ortus medicinae*, in verkorte vorm in het Nederlands vertaald als *Dageraad, oft Nieuwe opkomst der geneeskunst*. Hij gebruikte voor de aandoening de Latijnse term *rabies*

“Het is als iemand van een dollen hond gebeeten is.”

(letterlijk ‘dolheid, woede, razernij’), die tegenwoordig ook in het Nederlands is ingeburgerd, in de spelling *rabiës*. Ook in het Engels is het *rabies*, en ook daar is die term geïntroduceerd door Van Helmont: zijn werk werd in 1649 door een zekere Walter Charleton in het Engels vertaald, en die vertaling leverde de eerste vermelding in het Engels van de term *rabies* op: “the rabies or madness of Dogges”.

De term *rabies* wordt in de achttiende-eeuwse wetenschappelijke literatuur uitgebreid tot *rabies canina*, waarin *canina* ‘honds’ betekent. Zo duidt Egbert Buys in zijn *Nieuw en volkomen woordenboek van konsten en wetenschappen* uit 1777 de ziekte aan met *rabies canina* of *honds-raasernye*, omdat het “is als iemand van een dollen hond gebeeten is”. In deze periode treedt de term *hondsdolheid* voor het eerst op, en deze wordt algemeen bekend via de *Proeve over de hondsdolheid*, een vertaling uit 1772 van *Essay sur la rage* van de Franse arts Claude Pouteau.

Foto: Jaromír Chalabala / 123RF

Een oude alternatieve naam was *watervrees*, of in het Latijn: *hydrophobia*. Beide termen worden al in 1604 genoemd. De naam verwijst naar het feit dat iemand die lijdt aan hondsdolheid bang is om te drinken en zelfs bang is voor de aanblik van water, doordat bij het drinken krampen ontstaan die doorslikken onmogelijk maken.

TONGWORM

Lange tijd wist men niet dat hondsdolheid wordt veroorzaakt door een virus, en had men geen idee wat de oorzaak ervan is. Dat leidde tot allerlei speculaties. Zo werd rond 1300 in *Natuurkunde van het geheel* van een zekere Broeder Gheraert een verband gelegd met de hondsdagen, de warmste dagen van het jaar, wanneer de Hondster tegelijk met de zon aan de horizon verschijnt. Volgens Gheraert was dit de tijd “dat die verwoede hont ghevenijnt es” – dus giftig is.

Ook beschouwde men het spoelvormige strengetje bindweefsel onder de tong van honden als de oorzaak van hondsdolheid: men dacht dat het strengetje een worm was en gaf het de naam *tongworm* of *hondsworm*. Tot ver in de achttiende eeuw dacht men dat hondsdolheid kon worden voorkomen door bij jonge honden de tongworm weg te snijden. Daarom verordondeerde de Utrechtse overheid in 1617 bij een uitbraak van hondsdolheid “dat alle honden in de Steden, of ten platten Lande wordende gehouden, ter behoortlyke tyd van de worm sullen moeten worden gesneden”.

Er werden ook allerlei planten en volksmiddeltjes ingezet om hondsdolheid te genezen: zo beval plantkundige Rembertus Dodonaeus in 1608 een drankje aan van kervelzaad of guichelheil: “is seer goet teghen de beten van dulle honden”. Chomel noemt in zijn *Huishoudelyk woordboek* uit 1743 maar liefst twaalf verschillende “Remedien voor de ziekten, die de mensen overkomen, om datze van dulle honden zyn gebeten”, van allerlei planten, “poejer van padden”, tot “imand in ’t water, voor al in zée te gojen”.

Als dat alles niet hielp, werd Sint-Hubertus aangeroepen, de patroon van de jacht en beschermer tegen hondsdolheid. Op de aan hem gewijde dag, 3 november, aten mensen en huisdieren ‘hubertusbrood’ of ‘huibje’, speciaal brood waarvan men meende dat het hondsdolheid voorkwam. Hedendaagse toeristen kunnen zich gelukkig prijzen dat de medische wetenschap inmiddels verder gevorderd is. ◀